

JEDAN ZNAČAJAN TURSKI DOKUMENAT O POBUNI U MAKARSKOJ G. 1621.

Više ili manje poznata je činjenica, da se znakovi opadanja pojedinih, pa i vrlo velikih država, najprije pojavljuju na periferijama, udaljenim od centra državne vlasti. Ukoliko je riječ o islamskim zemljama, dosta je podsjetiti na primjer Perzije: njene najistočnije oblasti, kao Horosan i t. d., najprije su izmakle kontroli arapske centralne vlasti u Bagdadu, i tu su se najprije pojavile i brzo sasvim osamostalile narodne perzijske dinastije kao što su to *Tahiridi*,¹ *Safaridi*² i *Samanidi*³ u IX. i X. stoljeću.

Nekoliko vjekova kasnije vidimo slične pojave u Turskom carstvu: alžirski i drugi turski namjesnici u Sjevernoj Africi, kao na pr. Mehmed Ali-paša egipatski,⁴ najprije su se otrgli od Carigrada ili su ga bar najmanje slušali. U samoj Evropi, čak i u 19. stoljeću, protiv sultana – centralne vlasti u Carigradu – najprije su se bunili vidinski paša *Paswan-Oglu* (od 1801. do 1804.), koji se izmiri s Portom povodom Prvog srpskog ustanka;⁵ *Ali-paša Janjinski (Tepedelenti)* u godinama 1819.–1822.,⁶ kada je započeo i grčki ustanak; *Mustafa-paša Škodralija (Bušatli)*;⁷ *Dželadin-beg* u Ohridu⁸ i *Husejin-kapetan Gradašćević »Zmaj od Bosne«*,⁹ dakle opet udaljenije paše i upravnici.

Opadanje Otomanske carevine i njene snage opaža se već i ranije u XVI., a pogotovu u XVII. stoljeću na pojedinim na prvi pogled neznat-

¹ *Brockelmann, C.: Geschichte der islamischen Völker und Staaten, München und Berlin 1939, str. 113; 123 i d.*

² *Ibidem str. 123–125.*

³ *Ibidem str. 151–153.*

⁴ *Ibidem str. 315 i d.*

⁵ *Enzyklopaedie des Islām, Knj. III, str. 1117 i d. s. v. »Paswan-Oghlu«.*

⁶ *Encyclopedie de l'Islam, Knj. I, str. 299, s. v. »Ali Tepedilenti«; – Stanojević, St., Narodna Enciklopedija, III knj., str. 214, 1. stubac.*

⁷ *Enzykl. des Islām, knj. III, str. 826, 2. stubac, s. v. »Mustāfa Pasha, Bushatli«; – Fräseri Sāmi Bey, Qāmūs al – ačlām, knj. II, str. 982 i d.*

⁸ *Narodna Encikl., knj. III, str. 214, 1. stubac.*

⁹ *Sravni među ostalim: Corović, Vl.: Bosna i Hercegovina (Srpska knjiž. zadr. poučnik I), Beograd 1925, str. 71 i d. – Narodna Encikl., knj. I, str. 766.*

nim događajima, o kojima nam govore turske isprave iz sasvim zabačenih krajeva, čak i sasvim nepoznatih mjesta i sela. Ovakvim slučajevima su pogodovale ne samo velika udaljenost od Carigrada kao centra, nego i svijest i vijesti o nazadovanju i porazima Osmanlija (Prva opsada Beča 1529.),¹⁰ o janjičarskim neredima i pobunama, o krvavim obračunavanjima između pretendenata prijestolja i sličnim pojavama, koje karakteriziraju opadanje jedne države, u upravi koje je ionako uvijek bilo mnogo nedostataka i slabosti. I među turskim listinama Franjevačkog samostana u Makarskoj nalazimo nekoliko isprava, koje nam posredno ili čak i neposredno govore, kako je narod toga kraja iskoristio svaku pojavu i priliku slabosti i poteškoća otomanskih gospodara. Jedan rječit primjer za to je sudsko zapisničko očitovanje pred kadijom u Imotskom iz godine 1621., koje se čuva u arhivu Franjevačkog samostana u Makarskoj pod br. III - 19.¹¹

Iznosim taj dokumenat u potpunom prijevodu zajedno s faksimilima originala i dešifriranog prijepisa mojim rukopisom, budući da tiskara ne raspolaze slogom za tisak arabicom.

Sam original dokumenta je na bijelom papiru za isprave, veličine 30 × 17 cm.

PRIJEVOD

(Tekst pri vrhu isprave predstavlja ovjeru kadije, koja glasi:)

»Ovo je napisao kako se (stvarno) zbilo onaj siromah, koji je upućen na Slavljenoj i Uzvišenog, (po imenu) Bešir, kadija u Imotskom - neka mu (bog) oprosti i neka mu se smiluje! -«

(U pečatu ispod ovjere stoji:)

»Onaj koji moli milost svemoćnog¹² gospoda, sluga svijetlog Beširova (= Muhamedova)¹³ vjerozakona.«

(Sami tekst isprave glasi:)

Povod pisanju lista je ovo:

Iako je Njegovo Veličanstvo sultan, utočište svijeta, naredio Bosni da plaća vojnici (doslovno: »Otkupninu za strijelce«), da bi za svoj carski

¹⁰ *Peuples et Civilisations, Histoire générale*, Knj. VIII (Les Débuts de L'Âge Moderne par Henri Hauser et Augustine Renaudet), str. 389.

¹¹ Numeriranje dokumenata sam obavio na način, koji sam istakao u svom izvještaju, koji je izašao u *Ljetopisu Jugoslavenske akademije* br. 59 (1954), str. 9.

¹² Prema Zenkerovu rječniku »qadir« = »svemoćnik« je sedmi atribut boga, (a ima ih 99).

¹³ Bešir = »nosilac radosnih vijesti«, a to je i Muhamed. slučajno se i kadija zove Bešir. Iz kratkog regesta pisanog bosančicom na poledini jedne murasele pod br. IV - 92, kojom Bešir-kadija opominje đuvanjskog vojvodu, da fratre ne uznemiruje, doznajemo, da je njegovo prezime *Zadić*. Tom regestu je dodata i cifra 16020 (!), što sigurno ima biti godina 1620, pa je tako toj inače nedatiranoj turskoj ispravi određen i datum.

vojni pohod opremio i opskrbio vojsku islamske vjere, i ma da je Primorskoj oblasti (= nahiji), koja pripada iltizam (= zakupu javnih dohodaka) Makarske posebno izdao časno naređenje (sadržine): vaši knezovi i vi se svaki put opirete mojim snagama, koje stižu iz moje prijestolnice, - vi se ipak niste pokorili mome naređenju (nego) ste odlazili na rad u mletačkim tvrđavama i tamo bili na nekorisnom poslu pa ste time zaslužili nezapamćenu (egzemplarnu) kaznu, ali pored svega toga se naređuje da ovaj put platite vojnicu mome čovjeku, koji vam dolazi, a to časno naređenje se šalje po Murteza-spahiji koji dolazi od strane (ovog šeriatskog) suda i od strane Mehmed-čehaje, koji je određen za njeno (= vojnice) pobiranje kao i po Ahmedu koji dolazi u ime âgâ.¹⁴

Kada je ovo (naređenje) u njihovu prisustvu pročitano, fra Vicence, gvardijan samostana u Makarskoj¹⁵ ga je odbijao riječima: »kakvo je to naređenje?! to je besmisleno naređenje!« i nije (mu) se pokorio (misli se: niti narod sazvao), pa kako (u vezi s tim) (njegovi župljani) nisu (ni) došli, spomenuti (izaslanici) ponovo su (mu) došli, a tada je navedeni gvardijan naredio da crkvena zvona zazvone i da se skupi raja iz Makare, Kotišine i Velikog Brda, a onda je lično sa sabljom jurnuo na spomenute (izaslanike), ranio ih, oduzeo im stvari, pare i oružje, i (po tom) te ljude u kuli uhapsio i tako su (seljaci) napravili nered i uzbunu, što je sve uneseno u sudski protokol, štaviše i to je protokolarno utvrđeno, kako su Ahmed-čelebi, Alija i Jusuf posvjedočili, da je spomenuti gvardijan rekao: »danas sutra ćete nas moliti i kumiti da (vam) misu čitamo u vašim kućama i pred vašim ženama po našem (kako vi kažete) »besposlenom obređu.«¹⁶

Pošto u (neophodne) vjersko-državne poslove pripada kažnjavanje spomenutog gvardijana iz razloga državne sigurnosti, a cjelokupno stanovništvo spomenutih sela se nalazi u stanju bune i pobune, Murteza-spahija je tražio, da se ovo zapiše i utvrdi, što je i učinjeno početkom ramazana 1030^h (= 19.-28. III. 1621).

Svjedoci:

Ibrahima-aga Durmiš; Mahmud-hodža, (džamijski) besjednik; Mehmed-čelebi, učitelj (nastavnik); Šaban, desetar; Jusuf, sudski glasnik i drugi.

*

¹⁴ O sakupljaču vojnice Mehmed-begu, o Murteza-spahiji i Ahmedu govori se i u sudskoj ispravi br. VI-20, koju je izdao isti kadija Bešir sredinom šabana 1030^h, dakle svega kojih 15 dana prije ovog zapisničkog očitovanja, pa je i u njoj riječ o nekoj svadi u makarskom manastiru.

¹⁵ Kao gvardijan samostana u Makarskoj spominje se fra Vicence još u tri kadijske isprave u vezi nekih imovinskih pitanja samostana pod br. III-15 i III-16, datiranih u mjesecu zilkadi 1028^h, t. j. 1619. godine, pa br. III-18 datiranoj početkom ševvala 1029^h, t. j. 1620. godine. Dok je autor prvih dviju imotski kadija Abdullâli, treću je ispostavio naš Bešir-kadija Zadić.

¹⁶ Ova nipodaštavajuća izreka je upotrebljavana u mnogim turskim ispravama.

Na poledini sasvim gore u lijevom uglu ove sudske isprave piše arabicom: »gardijan hudžzetidir«, što u prijevodu znači »gvardijanova sudska odluka«. Latinicom je numeracija: »M 46« i sasvim kratak idući sadržaj, koji nije u skladu sa smislom dokumenta: »Fratar priobćujuć Carsku naredbu protiv se Makarani i rane ga.« (sic).

*

Svakako je od nekog interesa za naše historičare, da ovaj dokumenat bude u punoj mjeri stručno analiziran i iskorišćen. Mi ćemo ovdje samo napomenuti, da je baš u to vrijeme vojna disciplina kod janjičara bila jako popustila. U pograničnim borbama s Poljacima došlo je 20. rujna 1620. do velike bitke kod Jašija, nakon koje se sâm sultan Osman II. stavio na čelo vojske i krenuo na bojno polje. Naišavši na tvrd otpor branilaca tvrđave Hoćim, nije mogao ostvariti svoje ciljeve, pa je već 1621. godine zaključen mir. Taj neuspjeli vojni pohod dao je povoda velikom veziru, da cara Osmana II. privoli na poduzimanje mjera protiv razuzdane janjičarske vojske. Izdajom su janjičari još na vrijeme saznali, što im se spremalo, pa su od neiskusnog Osmana zahtijevali, da im izruči svog velikog vezira. Kako sultan ne htjede tome da udovolji, bio je svrgnut i umoren u čuvenim kazamatima Jedikule kod Carigrada, o čemu nam je opširan i jeziv opis ostavio poznati turski historičar Na'ımā (iz XVII. st.).¹⁷ Poslije ovako tragičnog završetka mladog sultan-Osmana, kojeg je, kako je poznato, i naš pjesnik Gundulić opjevao u svom istoimenom epu, — ponovo je doveden na prijesto suludi sultan Mustafa I, kojeg tek poslije dvogodišnjeg kaotičnog vladanja razumniji elementi prijestolnice prisilili su na abdikaciju (1623. g.) u korist tada još malodobnog Murata IV.¹⁸

Upravo u tim danima slabosti otomanske vlasti i otimanja o sam prijesto odigravaju se na krajnjoj periferiji Otomanskog carstva, u Makarskoj i okolici, događaji, u kojima raja ustaje i protiv carskih emisara i carske zapovijedi. Ova zapovijed nažalost nije sačuvana među turskim listinama samostanskog arhiva, nego je sadržaj toga fermana uglavnom prepričan u ovdje objavljenom originalnom kadijskom dokumentu. Iz njega se razabira, da je glavni podstrekao na pobunu gvardijan franjevačkog samostana u Makarskoj fra Vicence, i čovjek bi očekivao, da je s obzirom na težinu svoga djela pogubljen ili u najmanju ruku kažnjen, kao što se to u samoj ispravi i zahtijevalo. Međutim je fra Vicence i u idućoj, t. j. 1622. godini imao dužnost gvardijana, prezime mu je Stipančić i rodom je iz Poljica.¹⁹ Kako se u franjevačkim samostanima matične knjige o umrlim sa uobičajenim nekrolozima (»mrtvačkim knji-

¹⁷ Na'ımā, *Tarih* (Povijest), II knj., str. 230.

¹⁸ Vidi *Brochermann*, op. c., str. 297.

¹⁹ Ove podatke dugujem fra Gašparu dru Bujasu iz Makarske. Na moju molbu ih je izvidio u arhivalijama samostana u Makarskoj, pa mu na tom trudu i ovim putem velika hvala!

gama») vode tek od 1791. godine,²⁰ nije bilo moguće utvrditi, kada i kako je fra Vicence umro. Međutim činjenica, da je fra Vicence i u 1622. godini, dakle i nakon spomenute pobune od prethodne godine imao dužnost gvardijana, dovoljno dokazuje, da protiv njega nisu poduzimane nikakve ili bar nikakve teže kazne ni sankcije.

Blagonaklonost turskih sultana prema franjevcima manifestirala se još pri samom osvojenju Bosne u obliku čuvene vjerodajnice ('ahdnâme) sultana Mehmeda Osvajača. Da se ovo bolje razumije, treba podsjetiti na to, da se ovaj sultan nakon svečanog ulaska u osvojeni Carigrad nastanio u tamošnjem *franjevačkom samostanu* i tu boravio čitavu prvu polovinu lipnja (1453) i tek u drugoj polovini toga mjeseca otišao u svoju ondašnju rezidenciju u Jedrenu.²¹ Nije isključeno, da je to gostoprimstvo carigradskih franjevaca bilo dobrim dijelom povod toj blagosti i naklonosti prema franjevcima, koja se odražava i u turskom dokumentu br. VI-13 arhiva u samostanu Makarske, datiranom početkom šabana 996^h, t. j. 27. VI.-6. VII. 1588. Ovaj dokumenat, naime, kazuje, kako su poimence navedene age i vojne starješine i posada tvrđave Zadvarja, bora-veći kao gosti u manastiru Makarske, bili ratnim oruđem napadnuti od strane velikog mnoštva seoskog stanovništva, kojom prilikom je kroz prozor iz puške ubijen i jedan njihov drug, po imenu Kejvan. Konstatirajući tu činjenicu na sudu pred imotskim kadijom, spomenute age i starješine izjavile su u prisutnosti gvardijana i četvorice fratarara, kojih su imena također spomenuta, da ih u vezi s time rješavaju svake krivnje i snodgovornosti, pa im kadija u tom smislu uručuje i rješenje.

I ova mnogo ranija pobuna u Makarskoj u godini 1588. pada baš u vrijeme, kada je Porta bila zabavljena ratovima u Perziji i kada su se pojavili prvi ozbiljni znakovi neposlušnosti u sultanovoj gardi i u redovima janjičara, što je u prvoj polovini iduće 1589. godine i dovelo po prvi put do oružane janjičarske pobune, koja se može uzeti kao početak postepenog opadanja moći sultana i njihovih vezira.²²

Kako se vidi, i ovi primjeri jasno pokazuju, kako naš narod nije propuštao ni jednu priliku, a da ne da vidna izraza svojoj mržnji protiv tuđinske vladavine.

²⁰ O. Zlatović Stipan: *Franovci ... i Hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1888, str. 343.

²¹ Poblize o ovome u članku A. M. Schneidera (»Die Bevölkerung Konstantinopels im XV. Jahrhundert«) u *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philol.-Hist. Klasse* 1949, No 9, str. 237 i d. - Turski prijevod ovog članka nalazi se u *Bellesten-u* (Zbornik Turskog Historijskog društva u Ankari), knj. XVI (1952), sv. br. 6, str. 40.

²² Poblize: v. Hammer J., *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pesth 1834, Kuj. II, str. 558, 565 i dalje.

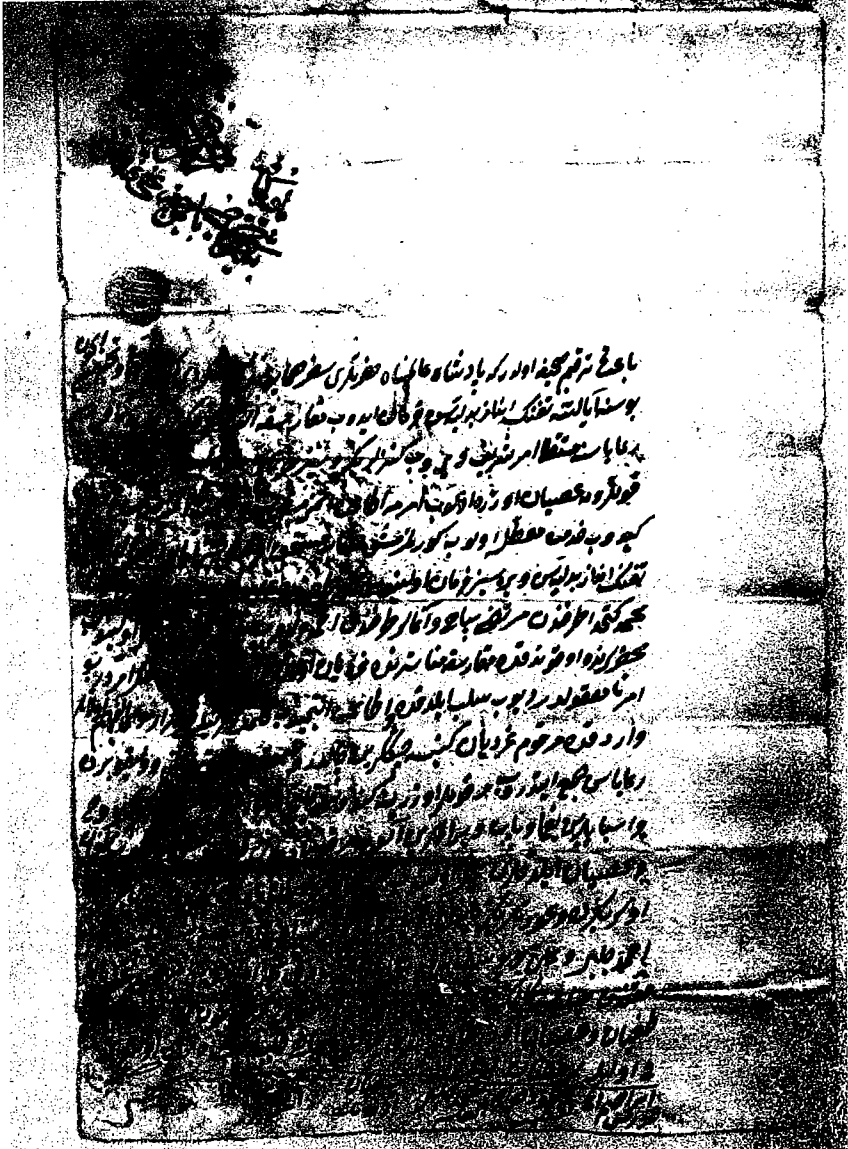
EINE CHARAKTERISTISCHE TÜRKISCHE URKUNDE ÜBER
EINEN AUFSTAND IN MAKARSKA IM JAHRE 1621

Die in Original und Abschrift vorliegende türkische Gerichtsurkunde aus dem Jahre 1621 befindet sich im Archive des Franziskanerklosters Makarska unter No III - 19. Ihr Inhalt ist insoferne aufschlussreich, als eine türkische Urkunde ähnlichen Inhalts meines Wissens weder bei uns noch im Auslande bisher veröffentlicht wurde.

Der Verfasser des Artikels weist zuerst auf die chaotischen Zustände im damaligen Osmanischen Reiche, insbesondere auf die gelockerte Disziplin in Reihen der Janitscharen, auf die damals geführten Feldzüge und die blutigen Thronfolgestreitigkeiten hin. Auf solche Zeichen von Schwäche der Zentralregierung reagiert die Peripherie des Reiches mit Aufständen. Als Bekräftigung dieser Auffassung erwähnt der Verfasser noch eine türkische Gerichtsurkunde aus dem Jahre 1588, die in demselben Kloster unter No VI - 13 aufbewahrt wird. Sie berichtet über einen Angriff der Dorfbewohner auf die mit Namen und Titel angeführten türkischen Befehlshaber und einen Teil der Besatzungsmannschaft der Festung Zadvarje, während diese im Franziskanerkloster zu Makarska zu Gäste waren. Bei dieser Gelegenheit töteten die Aufständischen mit einem Gewehrschuss durch das Fenster einen Ihrer Gesellen, namens Kejvan. Für diesen Zwischenfall wurden jedoch die zu Gericht vorgeladenen Mönche von jeder Mitwissenschaft und Mitschuld freigesprochen, was ihnen in der erwähnten Urkunde von Amts wegen bestätigt wurde.

Darin erblickt der Verfasser gleichzeitig die wohlwollende Haltung der Pforte den Minoriten gegenüber, deren Ursprung möglicherweise darauf zurückzuführen ist, dass Sultan Mehmed II. nach seinem siegreichen Einzug in Konstantinopel im dortigen Franziskanerkloster Wohnung nahm. Zehn Jahre später, bei der Eroberung von Bosnien (1463), erteilte derselbe Herrscher dem Franziskanerorden in Bosnien die bekannten Privilegien durch die berühmte 'Ahdname, die auch von seinen Nachfolgern ab und zu von neuem bestätigt wurde. Das Wohlwollen der ottomanischen Zentralgewalt den Franziskanern gegenüber ist aus gar manchen wie auch aus den oben erwähnten türkischen Gerichtsprotokollen ersichtlich.

Zum Schluss wird festgestellt, dass auch dieser Aufstand der Bevölkerung aus der Umgebung von Makarska im Jahre 1588 in einen Zeitabschnitt fällt, in dem die Türkei in persische Kriege verwickelt war und vor dem Ausbruch des ersten Aufruhrs der meuternden Janitscharen gegen den Sultan und seine Wesire im Jahre 1589 sich befand.

ما فيه كما فيه مرثه الفقير اليه سبحانه وتعالى
شيرا القاضى (هـ) باي موافقه عن عنده غفر له

(مهر:) راحم لطف ربي قديري
خادم شرع بشير المنير (ب)

- 1 باعن وقيم صحيفه اولدر كه پادشاه عالمپناه حضرتي سفرها يونده عكردن اسلام مهربان و تحمير ايجون
- 2 بوسنه ايا لته قضا انداز بدليه سن فومان ايدوب مقارقه التا امده كه بير بجهريه ناهيه سي
- 3 رعايانسته مستقلا امر شريف و دروب كتر ليكر دسر لهر بار آستانه مساعد تمدن واران
- 4 قوتورمه لك عصيان اوزره اولوب امرجه اطاعت انتر مش سيز و فزادك قلا عنده غمونه و فزورمه
- 5 كدوب خدمت مطهر اولوب كور لزمش عقابه مستحبه اولمش سيز اما بوزفه واران آدممه
- 6 قضا انداز بدليه سن ويره سيز فومان اولينوب محكمه طرفندن كلن و همغه ماشر تعين اولمان
- 7 محمد كچو اله طرفندن مرتضى سپاهي و آغاز طرفندن احمد واروب امر شريف ارسال اولينوب
- 8 محضه لورده اوتونده مقارقه منا سترنده غرديان اولان فرا و بختجه بوا مرته اصل امرور جو
- 9 امرفا معقولدر ديوب سلب ايلد قيه (ب) و اطاعت ايتيوب كلمه طرفنده (ب) نكار سوي الهم اولونور
- 10 وارنده مرقوم غرديان كنيه چكرين چالدروب مقره و قوتبشده و وليقورده
- 11 رعايانسن جه ايتدروب مرقوملر اوزرينه كندوسي نيلوچ ايله يور ديوب مرقوملري مرقوم
- 12 داسيا بليرن يضا د باره ويرا قلمون آلوب مرقوم آدملري قلده به حسن ايتدروب لطيفان
- 13 دعحيان ايلد قلمري (ب) سيجل اولينوب مرقوم غرديان يارين بوكون ييزي يلو ار سيز
- 14 اولر ليكرده و عور تليكر بانده آيين عا طله مز اورره ميمه سوبليوز و يدوكي
- 15 احمد چلبلي و على و يوسف شهادت ايلد كلرين دخي سيجل اولينوب مرقوم غرديان
- 16 غصندن سياسته كلنك امور دين و دولت اولمنن مرقومون قرا اهلالمه تا به هم (ب)
- 17 طيفان و دعحيان اوزره اولد قلمري مرتضى سپاهي طليله كتب و ثبت اولندي
- 18 في اوائل رمضان سنه ١٠٣٠

شهرود الحال

ابراهيم آغا محمود خواجه محمد علي شعبان يوسف وغيرهم
طورتن الخطيب المعلم اوزن باشي محضر

- a) kao da ima još nešto prije قاضى, ali se iz iste takve hilješke na drugoj ispravi pod br. VI-20 sasvim jasno vidi, da između Bešir i Qādi nema ništa. Ovdje se radi samo o zamršenijoj stilizaciji bilješke.
- b) Otvak pečata nije tako jasan, ali je isti pečat mnogo jasniji na dok. br. IV-92. pa sam po njemu dešifrirao.
- c) قوتورمه, proliče fonetsko pisanje protiv uobičajene gramatičke prakse. tako i kod سيز, i t. d.
- d) ايلد قلمري; ايلد كده; ايلد قلمري; ايلد قده; f) فصل = فصل; e) - كتيجه; c) - كتيجه
- g) ispravno je كلمه طرفنده